<u>અસ્વીકરણ</u>: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

<u>DISCLAIMER</u>: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==

ગુજરાત હાઈકોર્ટ, અમદાવાદ ખાતે

સ્પેશિયલ ક્રિમિનલ એપ્લિકેશન (ક્વોશિંગ) નં. ૪૪૬૧/૨૦૧૬

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તી શ્રી જે.બી.પારડીવાલા

==

૧	સ્થાનિક સમાચારપત્રોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવાની પરવાનગી આપી શકાય?	હા
૨	રિપોર્ટરને રીફર કરવું કે નહીં?	હા
૩	શું માનનીય ન્યાયમૂર્તીઓ ચુકાદાની અંતિમ નકલ જોવા ઇચ્છે છે?	ના
૪	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણ અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ હુકમના અર્થઘટન અંગે કાયદાનો કોઈ નોંધપાત્ર પ્રશ્ન સંકળાયેલો છે?	ના
	નીચેની અદાલતોમાં ચુકાદાને પરિપત્રિત કરવો	

==

બળવંતસિંહ ખેંગાજી જાડેજા... અરજદાર(રો)

વિરુદ્ધ

વી.બી.રાઠોડ અને ૧... સામાવાળા(ઓ)

==

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર(ઓ) નં. ૧ તરફે વકીલ શ્રી વાય.એન. રવાણી

સામાવાળા નં. ૧ તરફે નોટિસ ની બજવણી થયેલ છે

સામાવાળા નં. ૨ તરફે એ.પી.પી. શ્રી ડી.એમ. દેવનાણી

==

કોરમ: **માનનીય ન્યાયમૂર્તી શ્રી જે.બી.પારડીવાલા**

તારીખ: ૦૭/૧૧/૨૦૧૭
મૌખિક ચુકાદો

ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની આ અરજી દ્વારા, અરજદાર મૂળ આરોપી ક્રિમિનલ રિવિઝન એપ્લિકેશન નં. ૧૬/૨૦૧૬ માં ૩જા એડિશનલ સેશન્સ જજ, ભુજ–કચ્છ દ્વારા પસાર કરાયેલા તારીખ ૨૧મી મે ૨૦૧૬ ના હુકમની કાયદેસરતા અને માન્યતાને પડકારે છે, જેના દ્વારા રિવિઝન અદાલતે અત્રેના અરજદાર દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી રિવિઝન અરજી ફગાવી દીધી હતી, અને તેના દ્વારા ક્રિમિનલ કેસ નં. ૫૦૪/૨૦૧૨ માં આંક–૧૪ ની અરજી નીચે વિદ્વાન ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ, ભુજ–કચ્છ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા તારીખ ૭ મી ઓગસ્ટ ૨૦૧૫ ના હુકમને પુષ્ટિ આપી હતી.

રેકોર્ડ પરની સામગ્રી પરથી જણાય છે કે અત્રેના આરોપી સબ–રજિસ્ટ્રાર છે. પ્રથમ માહિતી આપનાર પણ સબ–રજિસ્ટ્રાર છે. તેમણે કચ્છ જિલ્લાના વડલી અને કોટડા તરાવડા ખાતે આવેલી આશરે ૫૦૦ એકર જમીનના ૩૪ બોગસ અને કપટપૂર્ણ વેચાણ દસ્તાવેજોની નોંધણીના સંબંધમાં અત્રેના અરજદાર આરોપી સામે અન્ય સહ–આરોપીઓ સાથેની મિલીભગત અને સાઠગાંઠના આક્ષેપો કરતી એફ.આઈ.આર. નોંધાવી હતી.

ફરિયાદપક્ષનો કેસ જાહેર સેવક તરીકે અત્રેના અરજદાર આરોપીના ભાગે ગુનાહિત કાવતરા અને છેતરપિંડીનો છે. તપાસના અંતે, ચાર્જશીટ દાખલ કરવામાં આવી હતી, જે આજે ભુજ–કચ્છના વિદ્ધાન ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટની અદાલતમાં પડતર ક્રિમિનલ કેસ નં. ૫૦૪/૨૦૧૨ માં પરિણમી છે. અત્રેના અરજદાર–આરોપીનો કેસ એવો છે કે તેમને આરોપ મુજબના કાવતરા અને છેતરપિંડી સાથે કોઈ લેવાદેવા નથી. તેમનો કેસ એવો છે કે તેમણે રજિસ્ટ્રેશન એક્ટની જોગવાઈઓ અનુસાર અને પોતાની સત્તાવાર ફરજોના પાલનમાં વેચાણ દસ્તાવેજોની નોંધણી કરી હતી. તેમનો કેસ એવો છે કે અન્યથા પણ ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૧૯૭ હેઠળ મંજૂરીના હુકમ વિના તેમની સામે કેસ ચલાવી શકાય નહીં અને વિચારણામાં મૂકી શકાય નહીં. તેમનો કેસ એવો છે કે આરોપ ઘડવાના હેતુ માટે સમગ્ર ચાર્જશીટમાં નામને પાત્ર કોઈ ગુનાહિત સામગ્રી નથી. ઉપર ઉલ્લેખિત આવી પરિસ્થિતિઓમાં, અરજદારે ટ્રાયલ કોર્ટ સમક્ષ આંક–૧૪ ની અરજી રજૂ કરી અને ડિસ્ચાર્જ માટે અરજ કરી હતી.

ટ્રાયલ કોર્ટે, તારીખ ૭મી ઓગસ્ટ ૨૦૧૫ના હુકમ દ્વારા, નીચે મુજબ ઠરાવીને ડિસ્ચાર્જ અરજી ફગાવી દીધી હતી:

> *"આરોપીના તરફે વકીલ શ્રી તેમજ એ.પી.પી. ને સાંભળ્યા. આરોપીએ ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજર, ૧૯૭૩ ની કલમ ૨૩૯ હેઠળ ડિસ્ચાર્જ અરજી રજૂ કરી અને પોતાની ડિસ્ચાર્જ અરજીમાં દલીલ કરી કે સદર બનાવ દરમિયાન, આરોપી સબ–*

રજિસ્ટ્રાર કચેરી, નખત્રાણા–કચ્છ તરીકે ફરજ બજાવતા હતા. વિવિધ વ્યક્તિઓના ચોત્રીસ વેચાણ દસ્તાવેજો નિષ્પાદિત કરવામાં આવ્યા હતા જેને પાછળથી ખોટા જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા અને વેચનાર વ્યક્તિઓ ખોટી ઓળખ આપનાર નામો ધરાવે છે જેઓ વાસ્તવમાં જમીનના માલિક ન હતા, તેમ છતાં જમીનના વેચાણ દસ્તાવેજો નિષ્પાદિત કર્યા હતા અને જમીનના માલિક તરીકે ખોટી ઓળખ આપનાર વિવિધ તમામ વ્યક્તિઓ સામે ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવી હતી, જેઓ આરોપી તરીકે ધરપકડ કરાયા હતા અને આ આરોપીની પણ ધરપકડ કરવામાં આવી હતી. તપાસ પૂર્ણ થયા પછી, તારીખ ૧૪/૦૬/૨૦૧૧ ના રોજ ચાર્જશીટ દાખલ કરવામાં આવી છે, આ એફ.આઈ.આર. માં આ આરોપીનું કોઈ નામ દર્શાવેલ નથી. ચાર્જશીટ સાથે જે કાગળો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે. તે કાગળો પરથી આ આરોપી સામે સદર ગુનો આચરવામાં કોઈ ભાગ ભજવ્યાનો કોઈ પુરાવો નથી. આ આરોપી સામે આરોપ ઘડવા માટે રેકોર્ડ પર કોઈ પુરાવો નથી. આ આરોપીએ રજિસ્ટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૦૮ ની કલમ ૮૬ હેઠળ વેચાણ દસ્તાવેજો નોંધવા માટે માત્ર રજિસ્ટ્રાર તરીકેની ફરજ બજાવી હતી. ચાર્જશીટમાં આ આરોપી સામે એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે કે અન્ય આરોપી વેચનાર અને ખરીદનાર અને સાક્ષીઓને મદદ કરી હતી જેઓ ખોટી સહીઓ કરનાર વ્યક્તિઓની ચકાસણી કરી ન હતી અને તે વ્યક્તિઓના ઓળખના પુરાવા મેળવ્યા ન હતા અને ગુનો આચરવામાં દુષ્પ્રેરણ કર્યું હતું. આ આક્ષેપો સત્ય અને કાયદેસર નથી કારણ કે રજિસ્ટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૦૮ હેઠળ સાક્ષીઓ, જમીનના વેચનાર અને ખરીદનારના ઓળખના પુરાવા મેળવવાની કોઈ જોગવાઈ નથી.

જ્યારે નોંધણી વખતે, વેચનાર અને ખરીદનારના ઓળખના પુરાવા મેળવવા અંગે રજિસ્ટ્રેશન એક્ટમાં કોઈ જોગવાઈ નથી. તેથી, આ આરોપી સામે વેચનાર અને ખરીદનારના ઓળખના પુરાવા મેળવ્યા વિના વેચાણ દસ્તાવેજ નોંધ્યાના આક્ષેપો ખોટા અને ગેરકાયદેસર છે. તેથી, આ આરોપીએ કોઈ ગુનો કર્યો નથી, અને તેથી, આરોપી કેસમાંથી ડિસ્ચાર્જ થવાને પાત્ર છે.

એ.પી.પી.એ દલીલ કરી હતી કે આરોપ ઘડવા માટે રેકોર્ડ પર પૂરતા પુરાવા છે. તેથી, આરોપીની ડિસ્ચાર્જ અરજી ખર્ચ સાથે રદ થવાને પાત્ર છે.

એફ.આઈ.આર. અને પોલીસના અન્ય કાગળો જોતા, આ આરોપી સામેનો આક્ષેપ એવો છે કે સદર જમીનના માલિક ન હોય તેવા ખોટી ઓળખ આપનાર વ્યક્તિઓના ખોટા દસ્તાવેજો બનાવવા માટે સુવિધા કરી આપી હતી તેમ છતાં વેચાણ દસ્તાવેજ નિષ્પાદિત કર્યા હતા. તેથી, એફ.આઈ.આર. પરથી આ આરોપીની ગુનો કરવામાં સુવિધા કરી આપવાની પ્રથમ દર્શનીય સંડોવણી જણાય છે. તેથી, આરોપીની ડિસ્ચાર્જ અરજી આથી રદ કરવામાં આવે છે."

ડિસ્ચાર્જ અરજી ફગાવી દેતા ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમથી અસંતોષ અનુભવીને, અરજદારે કચ્છની વિદ્વાન સેશન્સ કોર્ટમાં ક્રિમિનલ રિવિઝન એપ્લિકેશન નં. ૧૬/૨૦૧૬ દાખલ કરી હતી. રિવિઝન અદાલતે, ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમને પુષ્ટિ આપતાં અને રિવિઝન અરજી ફગાવી દેતાં, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

"હવે, જો એ બાબત જોવામાં આવે કે કથિત ગુનામાં આરોપીની કોઈ સંડોવણી છે કે કેમ, તો એ બિનતકરારી હકીકત છે કે હાલના અરજદાર સરકારી સેવક છે અને સબ-રજિસ્ટ્રાર કચેરીમાં રજિસ્ટ્રાર તરીકે પોતાની ફરજો બજાવી રહ્યા છે. પરંતુ, એ એક હકીકત છે કે તેમની ફરજો બજાવવા ઉપરાંત, તેમણે કથિત ગુનામાં કોઈ ભૂમિકા ભજવી છે કે કેમ તે પુરાવાને ધ્યાનમાં લીધા પછી જ નક્કી કરી શકાય છે, અને જે રીતે ગુનાહિત ગુના અંગે આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા છે, હાલમાં તપાસ અધિકારીએ હાલના અરજદાર સામે ચાર્જશીટ કરેલ છે. ત્યારબાદ, પ્રથમ દર્શનીય રીતે, એવું માની શકાય કે ગુનાહિત ગુનામાં અરજદારની પ્રથમ દર્શનીય સંડોવણી છે. જ્યારે, અરજદારની ગુનાહિત ગુનામાં પ્રથમ દર્શનીય સંડોવણી હોય તેમ જણાય છે, ત્યારે તેમણે આવો ગુનો કર્યો છે કે નહીં, તે પુરાવાને ધ્યાનમાં લીધા પછી જ નક્કી કરી શકાય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં, ક્રિમિનલ કેસ નં. ૫૦૪/૨૦૧૨ માં આંક-૧૪ ની અરજી નીચે ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ, ભુજ દ્વારા ડિસ્ચાર્જ અરજી રદ કરતો હુકમ અને તારણો જોતાં, આ કોર્ટ એવા નિષ્કર્ષ પર આવે છે કે ક્રિમિનલ કેસ નં. ૫૦૪/૨૦૧૨ માં આંક-૧૪ ની અરજી નીચે ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ, ભુજ દ્વારા પસાર

કરવામાં આવેલા હુકમમાં કોઈ ગેરકાયદેસરતા કે બદનિયત નથી, જેમાં કોઈ હસ્તક્ષેપની જરૂર હોય અને, તેથી, મુદ્દા નં. ૧ નો જવાબ નકારાત્મક આપવામાં આવે છે અને મુદ્દા નં. ૨ નીચે નીચે મુજબનો આખરી હુકમ પસાર કરવામાં આવે છે:

:: આખરી હુકમ ::

૧. અરજદારની હાલની રિવિઝન અરજી રદ કરવામાં આવે છે.

૨. આ હુકમની પ્રમાણિત નકલ તેમજ ટ્રાયલ કોર્ટનું અસલ રેકોર્ડ તાત્કાલિક પરત મોકલવું."

રિવિઝન અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમથી અસંતોષ અનુભવીને, અરજદાર ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની આ અરજી સાથે અત્રે આ કોર્ટ સમક્ષ ઉપસ્થિત થયા છે.

અરજદાર તરફે ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલ શ્રી રવાણીએ રજૂઆત કરી હતી કે બંને અદાલતોએ વાદગ્રસ્ત હુકમો પસાર કરવામાં ગંભીર ભૂલ કરી છે. શ્રી રવાણી રજૂઆત કરશે કે અત્રેના અરજદારને કથિત ગુના સાથે જોડવા માટે ચાર્જશીટમાં નામને પાત્ર કોઈ સામગ્રી નથી. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે ડિસ્ચાર્જ અરજી ફગાવી દેતી વખતે, ટ્રાયલ કોર્ટે કોઈ સબળ કારણ આપ્યું નથી. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે રિવિઝન અદાલતના કિસ્સામાં પણ એવું જ છે. રિવિઝન અદાલતે પણ કાયદા અનુસાર ડિસ્ચાર્જના મુદ્દા અંગે વિચારણા કરી નથી. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૧૯૭ હેઠળ મંજૂરીના અભાવે, કથિત ગુનાઓ માટે અરજદાર સામે કેસ ચલાવી શકાય નહીં.

તેમની રજૂઆતોના સમર્થનમાં, તેમણે સુરેશ કુમાર ભિકમચંદ જૈન વિ. પાંડે અજય ભૂષણ અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૮ એસ.સી. ૧૫૨૪ ના કેસમાં સુપ્રિમ કોર્ટના નિર્ણય પર, ખાસ કરીને તેના ફકરા-૨૪ માં કરવામાં આવેલા અવલોકનો પર આધાર રાખ્યો છે, જે આ પ્રમાણે વંચાય છે:

> *"૨૪. માતાજોગના કેસ, (૧૯૫૫) ૨ એસ.સી.આર. ૯૨૫: (એ.આઈ.આર. ૧૯૫૬ એસ.સી. ૪૪) માં, બંધારણીય બેંચે ઠરાવ્યું હતું કે ફરિયાદમાં કલમ ૧૯૭ ની લાગુ પડવાની ક્ષમતાનો પ્રશ્ન નક્કી કરવા માટે તમામ હકીકતો જાહેર ન થઈ શકે, પરંતુ ત્યારબાદ કાં તો પોલીસ અથવા જ્યુડિશિયલ તપાસમાં અથવા તો ફરિયાદપક્ષના પુરાવા દરમિયાન પણ સામે આવતી હકીકતો મંજૂરીની જરૂરિયાત સ્થાપિત કરી શકે છે. એસ.બી. સાહાના કેસ (૧૯૭૯) ૪ એસ.સી.સી. ૧૭૭: (એ.આઈ.આર. ૧૯૭૯ એસ.સી. ૧૮૪૧) માં, કોર્ટે અવલોકન કર્યું હતું કે માત્ર ફરિયાદના આક્ષેપો સુધી પોતાને સીમિત રાખવાને બદલે મેજિસ્ટ્રેટ જ્યારે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય અને વિચારણા માટે આવે ત્યારે રેકોર્ડ પરની તમામ સામગ્રીને ધ્યાનમાં લઈ શકે છે. પુખરાજના કેસ, (એ.આઈ.આર. ૧૯૭૩ એસ.સી. ૨૫૯૧) (ઉપર મુજબ) માં આ કોર્ટે અવલોકન કર્યું હતું કે મંજૂરી જરૂરી છે કે નહીં તેનો આધાર તબક્કાથી તબક્કા પર હોઈ શકે છે. માતાજોગના કેસ (એ.આઈ.આર. ૧૯૫૬ એસ.સી. ૪૪) માં બંધારણીય બેંચે વધુમાં અવલોકન કર્યું હતું કે મંજૂરીની જરૂરિયાત કેસની પ્રગતિ દરમિયાન સામે આવી શકે છે અને પોતાની ફરજ શું હતી તે દર્શાવવા માટે અને જે કૃત્યો સામે ફરિયાદ કરવામાં આવી છે તે તેમની સત્તાવાર ફરજ સાથે એટલા આંતર-સંબંધિત હતા કે જેથી ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૧૯૭ દ્વારા આપવામાં આવેલું રક્ષણ આકર્ષાય તે દર્શાવવા માટે ટ્રાયલ દરમિયાન રેકોર્ડ પર સામગ્રી મૂકવા માટે આરોપી માટે ખુલ્લું રહેશે. આ પરિસ્થિતિ હોવાથી, એવું ઠરાવવું અયોગ્ય ગણાશે કે આરોપીએ ભલે ખરેખર પોતાની સત્તાવાર ફરજના પાલનમાં કાર્ય કર્યું હોય કે જેના માટે ફરિયાદો દાખલ કરવામાં આવી છે તેમ છતાં તેણે ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૪૬ ના સબ-સેક્શન (૪) હેઠળનો તબક્કો આવે ત્યાં સુધી અથવા તો ઓછામાં ઓછું તે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષીઓની ઉલટતપાસ કરતી વખતે સંબંધિત સામગ્રી લાવવા માટે સમર્થ ન થાય ત્યાં સુધી રાહ જોવી પડશે.*

બીજી બાજુ, એવું ઠરાવવું તાર્કિક રહેશે કે આ બાબત સંજ્ઞાન લેવાની કોર્ટની સત્તા ક્ષેત્ર સાથે સંબંધિત હોવાથી, ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૧૯૭ ને આકર્ષિત કરવા માટે જરૂરી ઘટકો સ્થાપિત થયા છે કે નહીં તે કોર્ટની સીમિત વિચારણા માટે formal proof વિના પુરાવા તરીકે ગ્રાહ્ય રાખી શકાય તેવા સંબંધિત અને સબળ દસ્તાવેજો રજૂ કરવા માટે આરોપી હકદાર રહેશે. કલમ ૧૯૭ ની લાગુ પડવાની ક્ષમતાનો પ્રશ્ન અને માન્ય મંજૂરી વિના સંજ્ઞાન લેવાની અદાલતના સત્તા ક્ષેત્રનો પરિણામી બહિષ્કાર એ આરોપીના એવા બચાવથી મૂળભૂત રીતે ભિન્ન છે કે ફરિયાદના કથનો કોઈ ગુનો બનાવતા નથી અને તે રીતે સંજ્ઞાનનો હુકમ અને/અમે ગુનાહિત કાર્યવાહી રદ કરવામાં આવે. ઉપરોક્ત પરિસરમાં અમે એવા વિચારપૂર્વકના અભિપ્રાય ધરાવીએ છીએ કે કથિત કૃત્યો સરકારી સેવક તરીકે પોતાની સત્તાવાર ફરજના પાલનમાં તેમના સત્તા ક્ષેત્ર અથવા કથિત સત્તા ક્ષેત્રના અમલમાં કરવામાં આવ્યા હતા જેથી સક્ષમ સત્તાધિકારીની મંજૂરીની જરૂર પડે તેવા સ્ટેન્ડના સમર્થનમાં formal proof વિના કાયદેસર રીતે જોઈ શકાય તેવી સંબંધિત દસ્તાવેજી સામગ્રી રજૂ કરવામાંથી આરોપીને વંચિત રાખી શકાય નહીં."

બીજી તરફ, સામાવાળા તરફે ઉપસ્થિત વિદ્વાન એ.પી.પી. શ્રી દેવનાણી દ્વારા આ અરજીનો સખત વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે. શ્રી દેવનાણી રજૂઆત કરશે કે નીચેની બંને અદાલતો દ્વારા નોંધાયેલા સમવર્તી તારણોને ધ્યાનમાં રાખીને, આ કોર્ટ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ તેની સુપરવાઇઝરી સત્તા ક્ષેત્રના અમલમાં હસ્તક્ષેપ ન કરી શકે. શ્રી દેવનાણી રજૂઆત કરે છે કે રેકોર્ડ પરની સામગ્રીમાંથી ગુનાહિત પરિસ્થિતિઓ ઉભી થાય છે જે કથિત ગુનામાં અરજદાર આરોપીની પ્રથમ દર્શનીય સંડોવણી દર્શાવે છે. જો કે, શ્રી દેવનાણીએ ખૂબ જ ન્યાયી રીતે રજૂઆત કરી હતી કે ટ્રાયલ કોર્ટે જે રીતે ડિસ્ચાર્જ અરજી પર કામગીરી કરી અને રિવિઝન અરજી રદ કરતી વખતે રિવિઝન અદાલતે જે રીતે

કામગીરી કરી તેનાથી તેઓ ન્યાયી કે સંતોષ અનુભવતા નથી. શ્રી દેવનાણીના જણાવ્યા અનુસાર, નીચેની બંને અદાલતોએ તપાસના કાગળોને સંપૂર્ણ રીતે જોવા જોઈતા હતા અને અરજદાર સામે આરોપ ઘડવા માટે પ્રથમ દર્શનીય કેસ છે કે કેમ તે નિષ્કર્ષ પર પહોંચવાના હેતુથી અરજદાર આરોપી સામેની સામગ્રી વિશે ચર્ચા કરવી જોઈતી હતી.

શ્રી દેવનાણીએ છેલ્લે રજૂઆત કરી હતી કે જ્યાં સુધી ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૧૯૭ હેઠળ મંજૂરીના પ્રશ્નનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા ટ્રાયલના કોઈપણ તબક્કે તેને જોઈ શકાય છે. શ્રી દેવનાણીએ ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૧૯૭ હેઠળ મંજૂરીના વિષય પરના કાયદાના સંબંધમાં (૨૦૧૫) ૩ જી.એલ.આર. ૧૮૬૧ માં રિપોર્ટ થયેલા જી.એચ. વસાવાડા વિ. શંકરલાલ ગોવિંદજી જોષી અને અન્યના કેસમાં આ કોર્ટના ચુકાદા તરફ આંગળી ચીંધી હતી.

પક્ષકારો તરફે ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલશ્રીઓને સાંભળ્યા પછી અને રેકોર્ડ પરની સામગ્રીને ધ્યાનમાં લીધા પછી, મારી વિચારણા માટે માત્ર એ જ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે, શું નીચેની અદાલતોએ વાદગ્રસ્ત હુકમો પસાર કરવામાં કોઈ ભૂલ કરી છે.

એ બાબત સુસ્થાપિત જણાય છે કે આરોપ ઘડવાના તબક્કે, સંબંધિત અદાલતે રેકોર્ડ પરની સામગ્રી અને દસ્તાવેજોનું મૂલ્યાંકન એ જોવા માટે કરવાનું હોય છે કે તેના પરથી સામે આવતી હકીકતોને તેના મોં પર લેવામાં આવે તો કથિત ગુનો બનતા તમામ ઘટકોનું અસ્તિત્વ જાહેર થાય છે કે કેમ. સંબંધિત અદાલત, આ સીમિત હેતુ માટે, પુરાવાને ચાળી શકે છે કારણ કે તે પ્રારંભિક તબક્કે પણ ફરિયાદપક્ષ જે કંઈ પણ કહે છે તે સામાન્ય બુદ્ધિ અથવા કેસની વ્યાપક સંભાવનાઓથી વિરુદ્ધ હોય તો પણ તેને આખરી સત્ય તરીકે સ્વીકારી લેવાની અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં. આરોપી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી ડિસ્ચાર્જ અરજીનો નિર્ણય કરવાના હેતુથી ટ્રાયલ કોર્ટે શું જોવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. ચાલો હું તેને થોડી અલગ રીતે મૂકું. આરોપી દ્વારા દાખલ કરાયેલી ડિસ્ચાર્જ અરજી પર કોર્ટે કેવી રીતે કામગીરી કરવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે.

સ્ટેટ ઓફ બિહાર વિ. રમેશ સિંહ, (૧૯૭૭) ૪ એસ.સી.સી. ૩૯ માં, કોડની કલમ ૨૨૭ નો સંદર્ભ આપતાં, સુપ્રીમ કોર્ટે અવલોકન કર્યું:

> *"...તે તબક્કે, કોર્ટે એ જોવાનું નથી કે આરોપીની શિક્ષા માટે પૂરતા આધાર છે કે કેમ અથવા ટ્રાયલ તેની શિક્ષામાં સમાપ્ત થવાની ખાતરી છે કે કેમ. આરોપી સામે ભારે શંકા, જો આ બાબત શંકાના ક્ષેત્રમાં રહે છે, તો ટ્રાયલના અંતે તેના વાંકના પુરાવાનું સ્થાન લઈ શકતી નથી. પરંતુ જો પ્રારંભિક તબક્કે, જો ભારે શંકા હોય, જે કોર્ટને એવું વિચારવા તરફ દોરી જાય છે કે આરોપીએ ગુનો કર્યો છે તેવી ધારણા કરવા માટેનો આધાર છે, તો પછી આરોપી*

સામે આગળ વધવા માટે પૂરતો આધાર નથી તેમ કહેવાનું કોર્ટ માટે ખુલ્લું નથી.

સુપ્રીમ કોર્ટે અવલોકન કર્યું કે:–

જો ફરિયાદપક્ષે આરોપીનો વાંક સાબિત કરવા માટે આપેલો પુરાવો, ઉલટતપાસમાં પડકારવામાં આવે અથવા બચાવપક્ષના પુરાવા દ્વારા જો કોઈ હોય તો તેનું ખંડન કરવામાં આવે તે પહેલાં પૂરેપૂરો સ્વીકારવામાં આવે તો પણ, જો તે દર્શાવી શકતો નથી કે આરોપીએ ગુનો કર્યો છે, તો પછી ટ્રાયલ સાથે આગળ વધવા માટે પૂરતો આધાર રહેશે નહીં.

સુપ્રીમ કોર્ટે પછી અવલોકન કરવાનું ચાલુ રાખ્યું

જો ટ્રાયલના અંતે આરોપીના વાંક કે નિર્દોષતા અંગે ત્રાજવા સમાન હોય, તો શંકાના લાભના સિદ્ધાંત પર કેસ આરોપીના છુટકારામાં સમાપ્ત થવો જોઈએ; પરંતુ જો, બીજી બાજુ, કલમ ૨૨૭ અથવા કલમ ૨૨૮ હેઠળ હુકમ કરવાના પ્રારંભિક તબક્કે ત્રાજવા સમાન હોય, તો આવી પરિસ્થિતિમાં, સામાન્ય રીતે અને સામાન્યપણે કલમ ૨૨૮ હેઠળ હુકમ કરવો પડશે અને કલમ ૨૨૭ હેઠળ નહીં.

યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા વિ. પ્રફુલ્લ કુમાર સામલ, ૧૯૭૯ એ.આઈ.આર. (એસ.સી.) ૩૬૬ માં, સુપ્રીમ કોર્ટે તે જ સિદ્ધાંતોનું પુનરાવર્તન કર્યું પરંતુ ઉમેર્યું કે કોડની કલમ ૨૨૭ ના તબક્કે, કોર્ટ પાસે આરોપી સામે કોઈ પ્રથમ દર્શનીય કેસ છે કે કેમ તે શોધવા માટે પુરાવાને ચાળવાની અને તોળવાની સત્તા છે પરંતુ જો બે મંતવ્યો સમાન રીતે શક્ય હોય અને જજ સંતોષાય કે પુરાવો આરોપી સામે કેટલીક શંકા ઉભી કરે છે પરંતુ ગંભીર શંકા નહીં, તો તે આરોપીને ડિસ્ચાર્જ કરવાના તેના અધિકારમાં પૂરેપૂરો રહેશે. સુપ્રીમ કોર્ટે વધુમાં અવલોકન કર્યું કે જજે ફરિયાદપક્ષના મુખપત્ર તરીકે કાર્ય કરવું જોઈએ નહીં, પરંતુ કેસની વ્યાપક

સંભાવનાઓ, પુરાવાની એકંદર અસર, કેસમાં રહેલી કોઈ મૂળભૂત ક્ષતિઓ વગેરેને ધ્યાનમાં લેવાની રહેશે. સુપ્રીમ કોર્ટે સ્પષ્ટ કર્યું કે જો કે આનો અર્થ એ નથી કે જજે આ બાબતના ફાયદા અને ગેરફાયદામાં રોવિંગ તપાસ કરવી જોઈએ અને જાણે કે તેઓ ટ્રાયલ ચલાવી રહ્યા હોય તેમ પુરાવાને તોળવો જોઈએ.

સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ એન્ડ રિમેમ્બ્રન્સર ઓફ લીગલ અફેર્સ, વેસ્ટ બંગાળ વિ. અનિલ ભુજિયા અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૦ એસ.સી. ૫૨ માં, સુપ્રીમ કોર્ટે અવલોકન કર્યું કે સ્ટાન્ડર્ડ ટેસ્ટ, પુરાવો અને ચુકાદો કે જે આરોપીને દોષિત કે અન્યથા ઠરાવતા પહેલા આખરી રીતે લાગુ કરવાનો હોય છે તે બિલકુલ કલમ ૨૨૭ અથવા કલમ ૨૨૮ ના તબક્કે લાગુ કરવાનો હોતો નથી. આ તબક્કે, મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષની સામગ્રી પર આધારિત ખૂબ જ મજબૂત શંકા પણ, જે તેમને કથિત ગુનો બનતા હકીકત સંબંધિત ઘટકોના અસ્તિત્વ અંગે ધારણાત્મક અભિપ્રાય રચવા તરફ દોરી જાય છે, તે તે ગુનાના આચરણા સંબંધમાં આરોપી સામે આરોપો ઘડવાનું વ્યાજબી ઠરાવી શકે છે.

નિરંજન સિંહ કરમ સિંહ પંજાબી વિ. જીતેન્દ્ર બીજા અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૦ એસ.સી. ૧૯૬૨ માં સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા તે જ સિદ્ધાંતોનું પુનરાવર્તન કરવામાં આવ્યું હતું.

સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર અને અન્ય વિ. સોમનાથ થાપા અને અન્ય (૧૯૯૬) ૪ એસ.સી.સી. ૬૫૯ માં, સુપ્રીમ કોર્ટે અવલોકન કર્યું કે જો આરોપીએ ગુનો કર્યો છે તેવી ધારણા કરવા માટેનો આધાર હોય, તો એવું કહી શકાય કે આરોપી સામે પ્રથમ દર્શનીય કેસ બન્યો છે. જો કોર્ટને જણાય કે આરોપીએ ગુનો કર્યો હોઈ શકે છે, તો પણ તે આરોપો ઘડી શકે છે. સુપ્રીમ કોર્ટે સ્પષ્ટ કર્યું કે આરોપ ઘડવાના તબક્કે, રેકોર્ડ પરની સામગ્રીના પ્રામાણિક મૂલ્યમાં જવું જોઈએ નહીં.

સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર વિ. પ્રિયા શરણ મહારાજ અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૭ એસ.સી. ૨૦૪૧ માં, સુપ્રીમ કોર્ટે ફરીથી પુનરાવર્તન કર્યું કે આરોપ ઘડવાના તબક્કે, કોર્ટે એ જોવાના હેતુથી સામગ્રી પર વિચારણા કરવાની હોય છે કે શું આરોપીએ ગુનો કર્યો છે તેવી ધારણા કરવા માટેનો આધાર છે કે તેની સામે આગળ વધવા માટે પૂરતો આધાર નથી અને નહીં કે એવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચવાના હેતુથી કે તે શિક્ષા તરફ દોરી જાય તેમ નથી.

દિલાવર બાલૂ કુરણે વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, [(૨૦૦૨) ૨ એસ.સી.સી. ૧૩૫] માં, સુપ્રીમ કોર્ટે પ્રફુલ્લ કુમાર સામલના કેસ (ઉપર મુજબ) માં પોતાના દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનોને વ્યાપકપણે ટાંક્યા અને તે જ સિદ્ધાંતોનું પુનરાવર્તન કર્યું.

સ્ટેટ ઓફ કર્ણાટક વિ. એલ. મુનિસ્વામી અને અન્ય, (૧૯૭૭) ૨ એસ.સી.સી. ૬૯૯ માં સુપ્રીમ કોર્ટના ચુકાદાનો સંદર્ભ આપવો પણ જરૂરી છે. તે કેસમાં, કેટલાક આરોપીઓને વિદ્વાન સેશન્સ જજ દ્વારા કોડની કલમ ૨૨૭ હેઠળ ડિસ્ચાર્જ કરવામાં આવ્યા હતા. જ્યાં સુધી અન્ય આરોપીઓનો સંબંધ છે, વિદ્વાન સેશન્સ જજે તેમની સામે આરોપો ઘડવા માટે તેમનો કેસ મુલતવી રાખ્યો હતો. આ હુકમ સામે બે રિવિઝન પિટિશન દાખલ કરવામાં આવી હતી. કર્ણાટક હાઈકોર્ટ દ્વારા આ પિટિશનો એવા મંતવ્ય પર મંજૂર કરવામાં આવી હતી કે તેમની સામે આગળ વધવા માટે પૂરતો આધાર નહોતો. સુપ્રીમ કોર્ટના ચુકાદાના પ્રથમ ફકરા પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે હાઈકોર્ટે, કોડની કલમ ૪૮૨ હેઠળની તેની સત્તાઓના અમલમાં, કર્ણાટક રાજ્ય દ્વારા શરૂ કરવામાં આવેલી કાર્યવાહીને રદ કરી હતી. આ ચુકાદાથી નારાજ થઈને, કર્ણાટક રાજ્યે સુપ્રીમ કોર્ટનો આશરો લીધો હતો. સુપ્રીમ કોર્ટે કોડની કલમ ૨૨૭ નો સંદર્ભ આપ્યો અને અવલોકન કર્યું કે હાઈકોર્ટ પોતાના હુકમના સમર્થનમાં સેશન્સ જજ દ્વારા આપેલા કારણોમાં જવા માટે અને ડિસ્ચાર્જનો હુકમ વ્યાજબી છે કે કેમ તે પોતાની જાતે નક્કી કરવા માટે હકદાર છે. સુપ્રીમ કોર્ટે ત્યારબાદ કોડની કલમ ૪૮૨ નો સંદર્ભ આપ્યો અને અવલોકન કર્યું કે હિતકારી સત્તાના અમલમાં, હાઈકોર્ટ કાર્યવાહી રદ કરવા માટે હકદાર છે જો તે એવા નિષ્કર્ષ પર આવે કે કાર્યવાહી ચાલુ રાખવા દેવી તે કોર્ટની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ ગણાશે અથવા ન્યાયના હિતો તકાદો કરે છે કે કાર્યવાહી રદ થવી જોઈએ. સુપ્રીમ કોર્ટે વધુમાં અવલોકન કર્યું કે આ સત્તા એક હિતકારી જાહેર

હેતુ પ્રાપ્ત કરવા માટે ઘડવામાં આવી છે જે એ છે કે કોર્ટની કાર્યવાહીને ત્રાસ આપવાના અથવા પીડવાના શસ્ત્રમાં પરિણમવા દેવી જોઈએ નહીં. સુપ્રીમ કોર્ટના નીચેના અવલોકનનો ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી છે.

> *"ગુનાહિત કેસમાં, ખોટી ફરિયાદ પાછળનો છૂપો હેતુ, જેના પર ફરિયાદપક્ષનું માળખું ટકેલું છે તે સામગ્રીનું સ્વરૂપ અને તેવું જ ન્યાયના હિતમાં કાર્યવાહી રદ કરવા માટે હાઈકોર્ટને વ્યાજબી ઠરાવશે. ન્યાયના હિતો માત્ર કાયદાના હિતો કરતાં ઉચ્ચ છે જો કે ધારાસભા દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદા અનુસાર ન્યાય આપવાનો હોય છે. આ અવલોકનો કરવાની મજબૂત જરૂરિયાત એ છે કે રાજ્ય અને તેના પ્રજાજનો વચ્ચે ન્યાય કરવા માટે હાઈકોર્ટની અંતર્નિહિત સત્તાઓને બચાવવા માંગતી જોગવાઈના હેતુ અને આશયની યોગ્ય સમજ વગર, તે વિશિષ્ટ સત્તા ક્ષેત્રની વ્યાપકતા અને સીમાઓની પ્રશંસા કરવી અશક્ય બની રહેશે."*

એ નોંધવું મહત્વપૂર્ણ છે કે જ્યારે સુપ્રીમ કોર્ટનું ધ્યાન આર.પી. કપૂર વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૦ એસ.સી. ૮૬૬ ના ચુકાદા તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું, જેની અસર એ હતી કે તેની અંતર્નિહિત સત્તા ક્ષેત્રમાં, હાઈકોર્ટ કેસમાં પુરાવો વિશ્વસનીય છે કે નહીં તે અંગેની તપાસ શરૂ કરી શકતી નથી, ત્યારે સુપ્રીમ કોર્ટે આ સ્થિતિની પુનઃપુષ્ટિ કરી અને પોતાની સમક્ષની હકીકતોનો સંદર્ભ આપતાં અવલોકન કર્યું કે તે કેસમાં, રેકોર્ડ પર એવી કોઈ સામગ્રી નહોતી જેના આધારે કોઈપણ કોર્ટ વાજબી રીતે એવા નિષ્કર્ષ પર આવી શકે કે આરોપીઓ કોઈપણ રીતે ગુના સાથે સંકળાયેલા હતા. અલબત્ત, આ કેસમાં, સુપ્રીમ કોર્ટે કોડની કલમ ૨૨૭ નો પણ સંદર્ભ આપ્યો છે અને અવલોકન કર્યું છે કે આ સત્તાના અમલમાં, કોર્ટ એ પ્રશ્ન નક્કી કરી શકે છે કે

રેકોર્ડ પરની સામગ્રી જો અખંડિત રહે તો તે એવી છે જેના આધારે વાજબી રીતે શિક્ષા શક્ય બની શકે. પરંતુ, એ યાદ રાખવું જોઈએ કે પ્રાથમિક રીતે સુપ્રીમ કોર્ટ કોડની કલમ ૪૮૨ હેઠળ હાઈકોર્ટની સત્તાઓ સાથે કામગીરી કરી રહી હતી અને તે એવો કેસ હતો જ્યાં આરોપીને ગુના સાથે વાજબી રીતે જોડવા માટે કોઈ સામગ્રી નહોતી. નિઃશંકપણે, કોડની કલમ ૪૮૨ હેઠળ હાઈકોર્ટની સત્તાઓ ખૂબ વ્યાપક છે અને સુપ્રીમ કોર્ટે અવલોકન કર્યા મુજબ, તેણે ન્યાયના હિતોને ધ્યાનમાં લેવાના છે અને માત્ર કાયદાના હિતોને નહીં. ગમે તે હોય, આ ચુકાદામાં સુપ્રીમ કોર્ટે જે કહ્યું છે તે આ મુદ્દા પર ચુકાદાઓની શ્રેણીમાં તેણે જે કહ્યું છે તેની વિરુદ્ધ જતું નથી, જેનો મેં ઉપર ઉલ્લેખ કર્યો છે.

રૂકમણી નારવેકર વિ. વિજયા સતારડેકર, ૨૦૦૯ એ.આઈ.આર. (એસ.સી.ડબલ્યુ.) ૧૧૮ ના કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ફકરા-૯ માં આ પ્રમાણે અવલોકન કર્યું છે:

> *૯. મારા મંતવ્ય મુજબ, તેથી, આરોપ ઘડવાના તબક્કે પોતાના તરફે કરવામાં આવેલી રજૂઆતોના સમર્થનમાં આરોપી માટે કોઈ પુરાવો રજૂ કરવાનો કોઈ અવકાશ નથી અને ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૨૭ માં દર્શાવવામાં આવી છે તેવી જ સામગ્રીને તે તબક્કે વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા ધ્યાનમાં લઈ શકાય છે. જો કે, ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૪૮૨ હેઠળ તેમાંથી લેવાયેલી કાર્યવાહીમાં, કોર્ટ ઘડવામાં આવેલો આરોપ ટકાવી શકાય કે કેમ તે નિર્ણય પર પહોંચવા માટે આરોપી તરફે રજૂ કરવામાં આવે તેવી સામગ્રી પર વિચાર કરવા માટે સ્વતંત્ર છે. આમ, મારા મંતવ્ય મુજબ, ધારાસભાનો આશય કલમ ૨૨૭ અને ૨૨૮ ને જે રીતે શબ્દો આપ્યા છે તે રીતે શબ્દો આપવાનો જણાય*

છે અને જેમ દેવેન્દ્ર નાથ પાઢીના કેસમાં મોટી બેંચ દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે જેમને આ જ પ્રશ્ન રીફર કરવામાં આવ્યો હતો.

ઉપરોક્ત નિર્ણયનો ફકરો–૨૮ નીચે મુજબ છે:

> ૨૮. અમે સ્ટેટ ઓફ ઓરિસ્સા વિ. દેવેન્દ્ર નાથ પાઢી માં આ કોર્ટના નિર્ણયને કાળજીપૂર્વક વાંચ્યો છે. જો કે સદર નિર્ણયના ફકરા ૧૬ માં કરવામાં આવેલા અવલોકનો શ્રી રોહતગી દ્વારા કરવામાં આવેલા મંતવ્યને સમર્થન આપતા જણાય છે, પરંતુ એ પણ બતાવવામાં આવી શકે છે કે તે જ નિર્ણયના ફકરા ૨૯ માં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે હાઈકોર્ટની સત્તાઓની વ્યાપકતા કોર્ટની પ્રક્રિયાના દુરુપયોગને રોકવા માટે અથવા અન્યથા ભજન લાલના કેસમાં નક્કી કરાયેલા પરિમાણોની અંદર ન્યાયના હિતોને સુરક્ષિત કરવા માટે જરૂરી હોય તેવા હુકમો કરી શકે છે. આમ આપણે સ્ટેટ ઓફ ઓરિસ્સા વિ. દેવેન્દ્ર નાથ પાઢી ના નિર્ણયના ફકરા ૧૭ અને ૨૩ નો સુમેળ સાધવાનો છે. આપણે એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે એ સુસ્થાપિત છે કે કોર્ટના ચુકાદાને યુક્લિડ ફોર્મ્યુલા તરીકે ગણવાનો નથી જુઓ ડૉ. રાજબીર સિંહ દલાલ વિ. ચૌધરી દેવી લાલ યુનિવર્સિટી સિરસા અને અન્ય, ૨૦૦૮ ૮ જે.ટી. ૬૨૧. ભારત પેટ્રોલિયમ કોર્પોરેશન લિમિટેડ અને અન્ય વિ. એન.આર. વૈરામણિ અને અન્ય, ૨૦૦૪ એ.આઈ.આર. (એસ.સી.) ૪૭૭૮ માં કોર્ટે અવલોકન કર્યા મુજબ, કોર્ટના અવલોકનોને યુક્લિડ ફોર્મ્યુલા તરીકે કે કાયદાની જોગવાઈઓ તરીકે વાંચવાના નથી. આમ અમારા અભિપ્રાય મુજબ જ્યારે એ સત્ય છે કે ડી.એન. પાઢીના કેસને ધ્યાનમાં રાખીને કોર્ટ દ્વારા આરોપ ઘડતી વખતે સામાન્ય રીતે બચાવપક્ષની સામગ્રી જોઈ શકાતી નથી, ત્યારે કેટલાક ખૂબ જ દુર્લભ અને અપવાદરૂપ કિસ્સાઓ હોઈ શકે છે જ્યાં કેટલીક બચાવપક્ષની સામગ્રી જ્યારે ટ્રાયલ કોર્ટને બતાવવામાં આવે ત્યારે તે ખાતરીપૂર્વક દર્શાવશે કે ફરિયાદપક્ષનું સંસ્કરણ તદ્દન હાસ્યાસ્પદ કે નિરર્થક છે, અને આવા ખૂબ જ દુર્લભ કિસ્સાઓમાં આરોપો ઘડતી વખતે કે સંજ્ઞાન લેતી વખતે કોર્ટ દ્વારા બચાવપક્ષની સામગ્રી જોઈ શકાય છે.

વધુમાં, સદર નિર્ણયના ફકરા–૨૯ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે એવી પરિસ્થિતિઓ પણ નક્કી કરી છે કે જેની હેઠળ બચાવપક્ષ પણ કેટલીક સામગ્રી રજૂ કરી શકે છે એટલે કે, જ્યાં બચાવપક્ષ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી સામગ્રી ખાતરીપૂર્વક સ્થાપિત કરશે કે સમગ્ર ફરિયાદપક્ષનું સંસ્કરણ તદ્દન હાસ્યાસ્પદ, નિરર્થક કે ઘડી કાઢેલું છે.

સ્ટેટ ઓફ ઓરિસ્સા વિ. દેવેન્દ્ર નાથ પાઢી, ૨૦૦૫ એસ.સી.સી. (ક્રિ) ૪૧૫ ના કેસમાં, જે સર્વોચ્ચ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેંચનો નિર્ણય છે, તેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે, આરોપ ઘડતી વખતે, ટ્રાયલ કોર્ટ માત્ર ફરિયાદપક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલી સામગ્રીને જ ધ્યાનમાં લઈ શકે છે અને ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજર માં આરોપીને તે તબક્કે કોઈ સામગ્રી કે દસ્તાવેજ રજૂ કરવાનો કોઈ અધિકાર આપતી કોઈ જોગવાઈ નથી. સર્વોચ્ચ અદાલતે વધુમાં અવલોકન કર્યું કે આવો અધિકાર માત્ર ટ્રાયલના તબક્કે જ આપવામાં આવે છે.
ઉપરોક્ત કેસોમાં સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવેલા સિદ્ધાંતોનો સારાંશ આપવાની જરૂર છે. એ સુસ્થાપિત કાયદો છે કે કોડની કલમ ૨૨૭ ના તબક્કે, કોર્ટ પાસે આરોપી સામે પ્રથમ દર્શનીય કેસ છે કે નહીં તે શોધવા માટે ફરિયાદપક્ષ દ્વારા એકત્રિત કરવામાં આવેલી સામગ્રીને ચાળવાની સત્તા છે. કોર્ટે એ બાબતે સંતોષ મેળવવાનો હોય છે કે આરોપીએ ગુનો કર્યો છે તેવી ધારણા કરવા માટેનો આધાર છે કે તેની સામે આગળ વધવા માટે પૂરતો આધાર નથી.

કોર્ટની તપાસ કેસ શિક્ષામાં પરિણમશે કે કેમ તે શોધવા માટે નિર્દેશિત હોવી જોઈએ નહીં. જો કે, રોવિંગ તપાસ ગ્રાહ્ય ન હોવા છતાં, કોર્ટ વિચાર કરી શકે છે કે ફરિયાદપક્ષ દ્વારા એકત્રિત કરવામાં આવેલી સામગ્રી જો ઉલટતપાસને આધીન કર્યા વિના જેમ છે તેમ સ્વીકારવામાં આવે તો તે આરોપીએ ગુનો કર્યો છે તેવી ધારણા કરવા માટે મજબૂત અને ગંભીર શંકા ઉભી કરે છે કે કેમ અને તે અખંડિત સામગ્રી શિક્ષા તરફ દોરી જશે કે કેમ. જો કલમ ૨૨૭ અથવા કલમ ૨૨૮ ના તબક્કે, આરોપીના વાંક કે નિર્દોષતા અંગેના ત્રાજવા સમાન હોય તો કોર્ટે આરોપ ઘડવા માટે આગળ વધવું જ જોઈએ. તે તબક્કે આરોપીને શંકાનો લાભ આપવાનો અને આરોપીને ડિસ્ચાર્જ કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન નથી કારણ કે ત્રાજવા સમાન છે. તે માત્ર ટ્રાયલના અંતે જ થઈ શકે છે. જો મજબૂત શંકા હોય જે કોર્ટને એવું વિચારવા તરફ દોરી જાય છે કે આરોપીએ ગુનો કર્યો છે તેવી ધારણા કરવા માટેનો આધાર છે, તો કોર્ટ આરોપ ઘડવા માટે આગળ વધશે. પરંતુ જો બે મંતવ્યો શક્ય હોય અને કોર્ટ સંતોષાય કે પુરાવો આરોપી સામે કેટલીક શંકા ઉભી કરે છે પરંતુ ગંભીર શંકા નહીં, તો કોર્ટ આરોપીને ડિસ્ચાર્જ કરવા માટે તેના અધિકારમાં રહેશે. શંકા મજબૂત અને ગંભીર શંકા હોવી જોઈએ જે કોર્ટને એ ધારણા કરવા તરફ દોરી જાય કે આરોપીએ ગુનો કર્યો છે. જ્યારે मूलभूत ક્ષતિઓ અને વ્યાપક સંભાવનાઓને ધ્યાનમાં લઈ શકાય છે, ત્યારે કોર્ટ આ બાબતના ફાયદા અને ગેરફાયદામાં રોવિંગ તપાસ કરી શકતી નથી અને જાણે કે તે ટ્રાયલ

ચલાવી રહી હોય તેમ પુરાવાને તોળી શકતી નથી. સામગ્રીના પ્રામાણિક મૂલ્યમાં તે તબક્કે જઈ શકાતું નથી.

હવે સામાવાળા દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલા સજ્જન કુમાર, એ.આઈ.આર. ૨૦૧૧ એસ.સી. (ક્રિ) ૧૫૩૭ અને દિલાવર બાલૂ કુરણે, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૨ એસ.સી. ૫૬૪ ના કેસોમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયો તરફ પાછા ફરતાં, મારો એવો અભિપ્રાય છે કે તે તેમના કેસને આગળ વધારતા નથી. ઉપરોક્ત નિર્ણયો કોડની કલમ ૨૨૭ ની જોગવાઈઓ પર વિચાર કરે છે અને સ્પષ્ટ કરે છે કે ડિસ્ચાર્જના તબક્કે કોર્ટ બાબતના ફાયદા અને ગેરફાયદામાં રોવિંગ તપાસ કરી શકતી નથી અને જાણે કે તે ટ્રાયલ ચલાવી રહી હોય તેમ પુરાવાને તોળી શકતી નથી. એ ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય છે કે કોડ તેના દ્વારા ટ્રાયલ કરી શકાય તેવા કેસમાં કલમ ૨૨૭ હેઠળ સેશન્સ કોર્ટ દ્વારા આરોપીના ડિસ્ચાર્જની કલ્પના કરે છે; પોલીસ રિપોર્ટ પર શરૂ કરાયેલા કેસો કલમ ૨૩૯ દ્વારા આવરી લેવામાં આવ્યા છે અને પોલીસ રિપોર્ટ સિવાય અન્યથા શરૂ કરાયેલા કેસો સાથે કલમ ૨૪૫ માં કામગીરી કરવામાં આવી છે. ઉપરોક્ત કલમોના વાંચન પરથી, એ સ્પષ્ટ થાય છે કે તેઓ આરોપીના ડિસ્ચાર્જ અંગે કંઈક અંશે ભિન્ન જોગવાઈઓ ધરાવે છે. કોડની કલમ ૨૨૭ હેઠળ, જો ટ્રાયલ કોર્ટ "વિચારે કે આરોપી સામે આગળ વધવા માટે પૂરતો આધાર નથી" તો તેણે આરોપીને ડિસ્ચાર્જ કરવાનો રહેશે. જો કે, કલમ ૨૩૯ હેઠળ ડિસ્ચાર્જનો હુકમ

ત્યારે કરી શકાય જ્યારે "મેજિસ્ટ્રેટ આરોપી સામેના આરોપને પાયાવિહોણો ગણે". કલમ ૨૪૫(૧) હેઠળ ડિસ્ચાર્જ કરવાની સત્તા ત્યારે વાપરી શકાય જ્યારે, "મેજિસ્ટ્રેટ, નોંધવાના કારણોસર, વિચારે કે આરોપી સામે કોઈ કેસ બનતો નથી, જે જો ખંડન કરવામાં ન આવે તો, તેની શિક્ષાને વ્યાજબી ઠરાવશે". કલમ ૨૨૭ અને ૨૩૯ પોલીસ રિપોર્ટ, તેની સાથે મોકલવામાં આવેલા દસ્તાવેજો અને પક્ષકારોને સાંભળવાની તક આપ્યા પછી આરોપીની પરીક્ષાના આધારે પુરાવા નોંધતા પહેલા ડિસ્ચાર્જ માટેની જોગવાઈ કરે છે. જો કે, બીજી બાજુ, કલમ ૨૪૫ હેઠળ ડિસ્ચાર્જનો તબક્કો કલમ ૨૪૪ માં નિર્દિષ્ટ પુરાવો લેવામાં આવ્યા પછી જ પહોંચે છે. આમ, આ જોગવાઈઓમાં વાપરવામાં આવેલી ભાષામાં તફાવત છે. પરંતુ, મારા અભિપ્રાય મુજબ, આ તફાવતો હોવા છતાં, અને ગમે તે જોગવાઈ લાગુ પડતી હોય, કોર્ટે આ તબક્કે એ જોવાનું રહે છે કે આરોપી સામે આગળ વધવા માટે પ્રથમ દર્શનીય કેસ છે કે કેમ. આ સંબંધમાં આર.એસ. નાયક વિ. એ.આર. અંતુલે, (૧૯૮૬) ૨ એસ.સી.સી. ૭૧૬ ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના ચુકાદાનો સંદર્ભ આપી શકાય છે. તે નીચે મુજબ વંચાય છે:–

> *"૪૩................પરિસ્થિતિમાં આ તફાવત હોવા છતાં એ શંકાને કોઈ અવકાશ નથી કે જે તબક્કે મેજિસ્ટ્રેટ કલમ ૨૪૫(૧) હેઠળ આરોપ ઘડવાના પ્રશ્ન પર વિચાર કરવા માટે જરૂરી છે તે પ્રારંભિક છે અને "પ્રથમ દર્શનીય" કેસની કસોટી લાગુ કરવાની રહેશે. ત્રણેય કલમોની ભાષામાં તફાવત હોવા છતાં, કાનૂની સ્થિતિ એ છે કે જો ટ્રાયલ કોર્ટ સંતોષાય કે પ્રથમ દર્શનીય કેસ બને છે, તો આરોપ ઘડવો જ પડશે."*

ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૩૯/૨૪૦ ના તબક્કે ગુનાહિત અદાલત દ્વારા સામગ્રીની વિચારણાની ગુણવત્તાનો સંદર્ભ આપવો યોગ્ય રહેશે. પોલીસ રિપોર્ટ પર શરૂ કરાયેલા વોરંટ કેસમાં, મેજિસ્ટ્રેટ ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૧૭૩ હેઠળ પોલીસ રિપોર્ટ અને તેની સાથે મોકલેલા દસ્તાવેજો પર વિચાર કરવા અને આરોપી સામેનો આરોપ પાયાવિહોણો છે કે કેમ તે અંગે નિષ્કર્ષ પર આવવા માટે બંધાયેલા છે. તે કિસ્સામાં, આરોપીને ડિસ્ચાર્જ કરવો પડશે. અન્ય તમામ કિસ્સાઓમાં એવું ઠરાવવું પડશે કે આરોપીએ ગુનો કર્યો છે તેવી ધારણા કરવા માટે આધાર છે અને ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૪૦ હેઠળ આરોપો ઘડવા જ જોઈએ. હું નીચે ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૩૯ અને ૨૪૦ ઉતારું છું.

> *"૨૩૯. આરોપીને ક્યારે ડિસ્ચાર્જ કરવામાં આવશે. જો, પોલીસ રિપોર્ટ અને કલમ ૧૭૩ હેઠળ તેની સાથે મોકલવામાં આવેલા દસ્તાવેજો પર વિચાર કર્યા પછી અને જો મેજિસ્ટ્રેટ જરૂરી માને તો આરોપીની એવી પરીક્ષા કર્યા પછી અને ફરિયાદપક્ષ અને આરોપીને સાંભળવાની તક આપ્યા પછી, મેજિસ્ટ્રેટ આરોપી સામેના આરોપને પાયાવિહોણો ગણે છે, તો તેઓ આરોપીને ડિસ્ચાર્જ કરશે, અને તેમ કરવા માટેના પોતાના કારણો નોંધશે.*
>
> *આરોપ ઘડવો :- (૧) જો, આવી વિચારણા, પરીક્ષા, જો કોઈ હોય તો, અને સાંભળ્યા પછી, મેજિસ્ટ્રેટનો એવો અભિપ્રાય હોય કે આરોપીએ આ પ્રકરણ હેઠળ ટ્રાયલ કરી શકાય તેવો ગુનો કર્યો છે તેવી ધારણા કરવા માટેનો આધાર છે, જેની ટ્રાયલ કરવા માટે આવા મેજિસ્ટ્રેટ સક્ષમ છે અને જે, તેમના અભિપ્રાય મુજબ, તેમના દ્વારા પર્યાપ્ત રીતે શિક્ષા કરી શકાય તેમ છે, તો તેઓ આરોપી સામે લેખિતમાં આરોપ ઘડશે.*

(૨) ત્યારબાદ આરોપ આરોપીને વાંચી સંભળાવવામાં આવશે અને સમજાવવામાં આવશે, અને તેને પૂછવામાં આવશે કે શું તે ગુનાની કબૂલાત કરે છે કે કેસ ચલાવવાની માગણી કરે છે."

એ મહત્વપૂર્ણ છે કે કેસોની કોઈ ત્રીજી કેટેગરી હોઈ શકે નહીં. તમામ કેસો કાં તો ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૩૯ અથવા કલમ ૨૪૦ હેઠળ આવવા જ જોઈએ. એકવાર એવું જણાય કે આરોપો પાયાવિહોણા છે, તો એવું માની લેવું પડશે કે તે તબક્કે એ દર્શાવવા માટે પૂરતો આધાર છે કે આરોપીએ કાયદા હેઠળ ટ્રાયલ કરી શકાય તેવો ગુનો કર્યો છે. ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૩૯ અને ૨૪૦ હેઠળ વિચારણાની ગુણવત્તાને ઘણીવાર પ્રથમ દર્શનીય કેસ છે કે કેમ તેની ચકાસણી તરીકે શિથિલ રીતે ઓળખવામાં આવે છે. કથિત ગુનાના સ્વરૂપ અને કાર્યવાહી જે રીતે શરૂ કરવામાં આવે છે તેના આધારે કોડમાં ત્રણ અલગ-અલગ પરિસ્થિતિઓમાં આરોપો ઘડવાનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. કલમ ૨૨૭/૨૨૮ (સેશન્સ ટ્રાયલ), ૨૩૯/૨૪૦ (વોરંટ ટ્રાયલ - પોલીસ ચાર્જ) અને ૨૪૫(૧)/૨૪૬ (વોરંટ ટ્રાયલ - ખાનગી ફરિયાદ) આ પરિસ્થિતિઓ છે. હું સંબંધિત જોગવાઈઓ ઉતારું છું.

"૨૨૭. ડિસ્ચાર્જ. જો, કેસના રેકોર્ડ અને તેની સાથે રજૂ કરાયેલા દસ્તાવેજો પર વિચાર કર્યા પછી, અને આ સંબંધમાં આરોપી અને ફરિયાદપક્ષની રજૂઆતો સાંભળ્યા પછી, જજ વિચારે કે આરોપી સામે આગળ વધવા માટે પૂરતો આધાર નથી, તો તેઓ આરોપીને ડિસ્ચાર્જ કરશે અને તેમ કરવા માટેના પોતાના કારણો નોંધશે.

૨૨૮. આરોપ ઘડવો. (૧) જો, ઉપરોક્ત મુજબ આવી વિચારણા અને સાંભળ્યા પછી, જજનો એવો અભિપ્રાય હોય કે આરોપીએ ગુનો કર્યો છે તેવી ધારણા કરવા માટેનો આધાર છે જે..."

"૨૪૫(૧). આરોપીને ક્યારે ડિસ્ચાર્જ કરવામાં આવશે. (૧) જો, કલમ ૨૪૪ માં નિર્દિષ્ટ તમામ પુરાવા લીધા પછી, મેજિસ્ટ્રેટ, નોંધવાના કારણોસર, વિચારે કે આરોપી સામે કોઈ કેસ બનતો નથી, જે જો અખંડિત રહે તો, તેની શિક્ષાને વ્યાજબી ઠરાવશે, તો મેજિસ્ટ્રેટ તેને ડિસ્ચાર્જ કરશે.

(૨) xxx xxx xxx

૨૪૬. જ્યાં આરોપીને ડિસ્ચાર્જ કરવામાં ન આવે ત્યારની પ્રક્રિયા.– (૧) જો, જ્યારે આવો પુરાવો લેવામાં આવ્યો હોય, અથવા કેસના કોઈપણ અગાઉના તબક્કે, મેજિસ્ટ્રેટનો એવો અભિપ્રાય હોય કે આરોપીએ આ પ્રકરણ હેઠળ ટ્રાયલ કરી શકાય તેવો ગુનો કર્યો છે તેવી ધારણા કરવા માટે આધાર છે, જેની ટ્રાયલ કરવા માટે આવા મેજિસ્ટ્રેટ સક્ષમ છે અને જે, તેમના અભિપ્રાય મુજબ, તેમના દ્વારા પર્યાપ્ત રીતે શિક્ષા કરી શકાય તેમ છે, તો તેઓ આરોપી સામે લેખિતમાં આરોપ ઘડશે."

એ નોંધવું મહત્વપૂર્ણ છે કે ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૨૭ અને ૨૨૮, ૨૩૯ અને ૨૪૦ અને ૨૪૫(૧) અને ૨૪૬ હેઠળની વિચારણા સમાન છે; એ અર્થમાં કે પહેલા એ નક્કી કરવું પડશે કે કાર્યવાહી તે તબક્કે સમાપ્ત કરવાને પાત્ર છે કે નહીં અને જો નહીં, તો કોર્ટે વાંકની ધારણા કરવાની છે અને કાર્યવાહીના પછીના તબક્કા તરફ આગળ વધવાનું છે. આ જોડીઓમાંની બેમાંથી કોઈપણ કલમમાં ન આવતા હોય તેવા કેસોની કોઈ ત્રીજી કેટેગરી હોઈ શકે નહીં.

ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૨૭ અને ૨૨૮, ૨૩૯ અને ૨૪૦ અને ૨૪૫(૧) અને ૨૪૬ ની કાળજીપૂર્વકની વિચારણા દર્શાવવી જ જોઈએ કે આ ત્રણેય કિસ્સાઓમાં જો કેસો જોડીમાંથી અગાઉની કલમ હેઠળ ન

આવતા હોય તો તે જોડીમાંથી પછીની કલમમાં આવવા જ જોઈએ. ભલે શિથિલ રીતે જરૂરી સંતોષને પ્રથમ દર્શનીય કેસ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, પરંતુ મને એવું જણાય છે કે આ તબક્કાઓમાં સામગ્રીની વિચારણાની ગુણવત્તા તમામ બાબતોમાં સમાન છે તેવું માની લેવું નિરર્થક રહેશે. જ્યારે પોલીસ ચાર્જની વાત આવે છે, ત્યારે ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૩૯ હેઠળ ડિસ્ચાર્જ ત્યારે જ શક્ય છે જો કોર્ટ એવો સંતોષ ધરાવતી હોય કે આરોપ પાયાવિહોણો છે. આ સ્પષ્ટપણે ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૪૫(૧) હેઠળ ધરાવવા પડતા સંતોષ કરતાં થોડું અલગ છે. બંને પ્રથમ દર્શનીય કેસના સામાન્ય વર્ણન હેઠળ આવશે. ધારાસભાએ વાસ્તવિક રીતે એ હકીકત ધ્યાનમાં લીધી જણાય છે કે પોલીસ ચાર્જ કોર્ટ સમક્ષ પોલીસના માધ્યમથી ચકાસાયા પછી આવે છે જે ગુનાહિત ન્યાય વિતરણ વ્યવસ્થાનો એક અનિવાર્ય ભાગ છે.

ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૩૯ એવું નક્કી કરે છે કે જો મેજિસ્ટ્રેટ આરોપી સામેના આરોપને પાયાવિહોણો ગણે છે, તો તેઓ આરોપીને ડિસ્ચાર્જ કરશે. 'પાયાવિહોણો' શબ્દનો, મારા અભિપ્રાય મુજબ, અર્થ એ થાય છે કે આરોપીએ ગુનો કર્યો છે તેવી ધારણા કરવા માટે કોઈ આધાર હોવો જોઈએ નહીં. ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૩૯ માં વપરાયેલ 'પાયાવિહોણો' શબ્દનો અર્થ એ થાય છે કે કોર્ટ સમક્ષ મૂકાયેલી સામગ્રી આરોપી સામે પ્રથમ દર્શનીય કેસ બનાવતી નથી અથવા બનાવવા માટે પૂરતી નથી.

વિદ્ધાન લેખક શ્રી સરકારે તેમના ક્રિમિનલ પી.સી., ૫ મી આવૃત્તિ, પાના ૪૨૭ પર, એવો અભિપ્રાય આપ્યો છે કે : –

> *"જોગવાઈ કલમ ૨૨૭ મુજબ જ છે, માત્ર તફાવત એ છે કે મેજિસ્ટ્રેટ જો જરૂરી હોય તો આરોપીની પરીક્ષા પણ કરી શકે છે કલમ ૨૪૫. મેજિસ્ટ્રેટ કારણો નોંધીને આરોપીને ડિસ્ચાર્જ કરશે, જો (૧) કલમ ૧૭૩ માં દર્શાવેલ પોલીસ રિપોર્ટ અને દસ્તાવેજો પર વિચાર કર્યા પછી; (૨) જો જરૂરી હોય તો આરોપીની પરીક્ષા કર્યા પછી અને (૩) બંને પક્ષોની દલીલો સાંભળ્યા પછી તેઓ તેની સામેના આરોપને પાયાવિહોણો ગણે છે, એટલે કે, કાં તો કોઈ કાયદેસર પુરાવો નથી અથવા હકીકતો કોઈ ગુનો બનાવતી નથી."*

ટૂંકમાં, તેનો અર્થ એ થાય છે કે જો કોઈ ગુનો આચરવા સંબંધિત કોઈ પ્રથમ દર્શનીય કેસ બનતો નથી, તો તે આરોપ પાયાવિહોણો હોવા બરાબર ગણાશે.

સેન્ચુરી સ્પિનિંગ એન્ડ મેન્યુફેક્ચરિંગ કો. લિમિટેડ વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૨ એસ.સી. ૫૪૫: (૧૯૭૨ ક્રિ.એલ.જે. ૩૨૯) માં, સુપ્રીમ કોર્ટે ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજર, ૧૮૯૮ ની કલમ ૨૫૧(એ) (૨) ના વ્યાપ વિશે જણાવાયું છે, જે ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૩૯ માં વાપરવામાં આવેલા શબ્દો સાથે સમાન કાયદો છે, તે નીચે મુજબ છે:–

> *"એવું કહી શકાય નહીં કે આરોપ ઘડવાના તબક્કે કોર્ટે આરોપી દ્વારા ગુનો આચર્યાની ધારણા કરવા માટેનો આધાર છે કે નહીં તે વિચારવા માટે પોતાના જ્યુડિશિયલ મગજનો ઉપયોગ કરવાનો નથી. આરોગો ઘડતો હુકમ વ્યક્તિની સ્વતંત્રતાને નોંધપાત્ર રીતે અસર કરે છે અને એવું કહી શકાય નહીં કે કલમ ૧૭૩ માં નિર્દિષ્ટ દસ્તાવેજો પર આધાર રાખીને પ્રોસિક્યુટિંગ ઓથોરિટી કેસ શરૂ*

કરવાનું યોગ્ય ગણે છે માત્ર તેથી કોર્ટે આપમેળે આરોપ ઘડી દેવો જોઈએ. આરોપો ઘડવાની જવાબદારી કોર્ટની છે અને તેણે તેમ કરવાના પ્રશ્ન પર જ્યુડિશિયલ વિચારણા કરવાની રહેશે. રેકોર્ડ પરની સામગ્રીનો સંપૂર્ણ સંદર્ભ આપ્યા વિના તેણે ફરિયાદપક્ષના નિર્ણયને આંધળી રીતે સ્વીકારવો જોઈએ નહીં."

ફકરા ૧૫ માં, સુપ્રીમ કોર્ટે જણાવ્યુ છે કે :–

*"સબ–સેક્શન (૨) હેઠળ, જો ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૧૭૩ માં નિર્દિષ્ટ તમામ દસ્તાવેજો પર વિચાર કર્યા પછી અને મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા જરૂરી ગણાય તો આરોપીની પરીક્ષા કર્યા પછી અને બંને પક્ષોને સાંભળ્યા પછી, મેજિસ્ટ્રેટ આરોપને પાયાવિહોણો ગણે છે, તો તેમણે આરોપીને ડિસ્ચાર્જ કરવો જ જોઈએ. આ સબ–સેક્શનને સબ–સેક્શન (૩) સાથે વાંચવાનું રહેશે, જે મુજબ, દલીલો સાંભળ્યા પછી અને આરોપીને સાંભળ્યા પછી, જો મેજિસ્ટ્રેટ વિચારે કે આરોપીએ કોડના પ્રકરણ **XXI** હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટની સક્ષમતામાં હોય તેવો ગુનો કર્યો છે તેવી ધારણા કરવા માટેનો આધાર છે અને જેના માટે તેઓ પર્યાપ્ત રીતે શિક્ષા કરી શકે છે, તો તેમણે આરોપી સામે લેખિતમાં આરોપ ઘડવાનો રહેશે. બંને સબ–સેક્શનોને એકસાથે વાંચતાં, તેનો સ્પષ્ટ અર્થ એ થાય છે કે જો આરોપીએ ગુનો કર્યો છે તેવી ધારણા કરવા માટે કોઈ આધાર ન હોય, તો આરોપોને પાયાવિહોણા ગણવા જ જોઈએ, જે એ જ બાબત છે કે આરોપો ઘડવા માટે કોઈ આધાર નથી."*

આમ સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા અર્થઘટન કરાયા મુજબ 'પાયાવિહોણો' શબ્દનો અર્થ એ થાય છે કે આરોપીએ ગુનો કર્યો છે તેવી ધારણા કરવા માટે કોઈ આધાર નથી.

સુપ્રીમ કોર્ટે સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ એન્ડ રિમેમ્બ્રન્સર ઓફ લીગલ અફેર્સ, વેસ્ટ બંગાળ વિ. અનિલ કુમાર ભુજિયા, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૦ એસ.સી. ૫૨ માં આ

બાબતના પાસાં સાથે ફરીથી કામગીરી કરી હતી. સુપ્રીમ કોર્ટે સદર કેસમાં જણાવ્યુ છે કે :–

> *"આ તબક્કે, મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષની સામગ્રી પર આધારિત ખૂબ જ મજબૂત શંકા પણ, જે તેમને કથિત ગુનો બનતા હકીકત સંબંધિત ઘટકોના અસ્તિત્વ અંગે ધારણાત્મક અભિપ્રાય રચવા તરફ દોરી જાય છે, તે તે ગુનાના આચરણા સંબંધમાં આરોપી સામે આરોપો ઘડવાનું વ્યાજબી ઠરાવી શકે છે."*

સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા ઉલ્લેખિત શંકા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ મૂકાયેલી સામગ્રી પર આધારિત હોવી જોઈએ જે તેમને કથિત ગુનો બનતા હકીકત સંબંધિત ઘટકોના અસ્તિત્વ અંગે ધારણાત્મક અભિપ્રાય રચવા તરફ દોરી જાય છે. તેથી, સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા વાપરવામાં આવેલા "ખૂબ જ મજબૂત શંકા" શબ્દો જજના અસ્થિર મગજની મજબૂત શંકા હોવી જોઈએ નહીં. તે શંકા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ મૂકાયેલી સામગ્રી પર આધારિત હોવી જોઈએ જે તેમને કથિત ગુનો બનતા હકીકત સંબંધિત ઘટકોના અસ્તિત્વ અંગે ધારણાત્મક અભિપ્રાય રચવા તરફ દોરી જાય છે.

કલમ ૨૩૯ ને ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૪૦ સાથે વાંચવાની રહેશે. જો મેજિસ્ટ્રેટને જણાય કે આરોપ (આક્ષેપો) ના સમર્થનમાં આરોપી સામે પ્રથમ દર્શનીય પુરાવો કે સામગ્રી છે તો તેઓ ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૪૦ અનુસાર આરોપ ઘડી શકે છે. પરંતુ જો તેમને જણાય કે

આરોપી સામે કરવામાં આવેલા આરોપ (આક્ષેપો કે આક્ષેપણો) પ્રથમ દર્શનીય કેસ બનાવતા નથી અને આરોપ ઘડવા માટેનો આધાર પૂરો પાડતા નથી, તો તે આરોપ પાયાવિહોણો હોવાનો કેસ બનશે, તેથી તેમની પાસે આરોપીને ડિસ્ચાર્જ કરવા સિવાય કોઈ વિકલ્પ નથી. જ્યાં મેજિસ્ટ્રેટને જણાય કે ગુનાનું સંજ્ઞાન લેવું પોતે જ કાયદાની કોઈ જોગવાઈથી વિપરીત હતું, જેમ કે ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૪૬૮, ફરિયાદ સમયમર્યાદાથી બાધિત હોવાથી, તેઓ આરોપ ઘડી શકતા નથી, તેમણે આરોપીને ડિસ્ચાર્જ કરવો પડશે. ખરેખર એવા કેસમાં જ્યાં મેજિસ્ટ્રેટ ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૪૬૮ ને ધ્યાનમાં લીધા વિના ગુનાનું સંજ્ઞાન લે છે, ત્યાં સૌથી યોગ્ય તબક્કો કે જેના પર આરોપી તેના ડિસ્ચાર્જ માટે દલીલ કરી શકે છે તે આરોપ ઘડવાનો તબક્કો છે. તેમણે ટ્રાયલ પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી રાહ જોવાની જરૂર નથી. જો હકીકતો વ્યાજબી ઠરાવતી હોય તો તે પ્રશ્ન પર વિચાર કરવામાં અને આરોપ ઘડવાના તબક્કે આરોપીને ડિસ્ચાર્જ કરવામાં મેજિસ્ટ્રેટ કોઈ ગેરકાયદેસરતા કરશે નહીં.

ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૩૯ હેઠળ આરોપ પાયાવિહોણો ગણવો જોઈએ કે કેમ તે નક્કી કરવા માટેની વાસ્તવિક કસોટી એ છે કે શું સામગ્રી એવી છે કે જો અખંડિત રહે તો પણ કોઈ કેસ બનાવતી નથી, તો આરોપીને ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૩૯ હેઠળ ડિસ્ચાર્જ કરવો જોઈએ. ટ્રાયલ કોર્ટે એ વિચારવું પડશે કે, અત્રેના અરજદાર સામે આરોપ

ઘડવાના હેતુ માટે ફરિયાદપક્ષ દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલી સામગ્રી, જો અખંડિત રહે તો, કોઈ કેસ બનાવે છે કે નહીં.

એક બીજો કાનૂની મુદ્દો છે જેને થોડી સ્પષ્ટતાની જરૂર છે. કોડની કલમ ૨૩૯ માં, શબ્દો "પોલીસ રિપોર્ટ અને કલમ ૧૭૩ હેઠળ તેની સાથે મોકલવામાં આવેલા દસ્તાવેજો પર વિચાર કર્યા પછી" છે. તાબેદાર અદાલતોના ઘણા જ્યુડિશિયલ અધિકારીઓના મનમાં ગેરસમજ એ છે કે કોડની કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલા કથનોને ધ્યાનમાં લઈ શકાતા નથી. તે કાયદાની ગંભીર ગેરસમજ છે.

જો કે ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજર "દસ્તાવેજ" શબ્દને વ્યાખ્યાયિત કરતું નથી, પરંતુ ધ ઈન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૨૯ તેને નીચે મુજબ વ્યાખ્યાયિત કરે છે:

> *"૨૯. "દસ્તાવેજ". "દસ્તાવેજ" શબ્દ અક્ષરો, આંકડા અથવા ચિહ્નોના માધ્યમથી અથવા તેમાંથી એક કરતાં વધુ માધ્યમો દ્વારા કોઈપણ પદાર્થ પર વ્યક્ત કરાયેલ અથવા વર્ણવાયેલી કોઈપણ બાબત દર્શાવે છે, જેનો ઉપયોગ કરવાનો આશય હોય અથવા જેનો ઉપયોગ તે બાબતના પુરાવા તરીકે થઈ શકે."*

ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૩૯ અને ૨૪૦ પરથી સ્પષ્ટપણે જોઈ શકાય છે કે આરોપ ઘડવામાં આવે તે પહેલાં, ટ્રાયલ કોર્ટ પોલીસ રિપોર્ટ અને ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૧૭૩ હેઠળ તેની સાથે મોકલેલા દસ્તાવેજો પર વિચાર કરે તેવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. જો આરોપી

સામેનો આરોપ પાયાવિહોણો જણાય, તો ટ્રાયલ કોર્ટ ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૩૯ હેઠળ આરોપીને ડિસ્ચાર્જ કરશે. કલમ ૨૪૦ હેઠળ જો, આવી વિચારણા પર, એટલે કે પોલીસ રિપોર્ટ અને ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૧૭૩ હેઠળ તેની સાથે મોકલેલા દસ્તાવેજો પર વિચારણા પર, જો સામગ્રી હોય તો ટ્રાયલ કોર્ટ આરોપી સામે લેખિતમાં આરોપ ઘડશે. હવે પ્રશ્ન એ છે કે શું ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલા કથનોને ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૯૧ હેઠળ કલ્પના કરાયેલા દસ્તાવેજો તરીકે ગણાવી શકાય? ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨(આર) પોલીસ રિપોર્ટને નીચે મુજબ વ્યાખ્યાયિત કરે છે :

> *"૨(આર). "પોલીસ રિપોર્ટ" એટલે કલમ ૧૭૩ ના સબ-સેક્શન (૨) હેઠળ પોલીસ અધિકારી દ્વારા મેજિસ્ટ્રેટને મોકલવામાં આવેલો રિપોર્ટ;"*

ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૧૭૩ નું સબ-સેક્શન (૨) પોલીસ અધિકારીને રાજ્ય સરકાર દ્વારા વિહિત ફોર્મમાં જાહેર રિપોર્ટ પર ગુનાનું સંજ્ઞાન લેવા માટે સક્ષમ મેજિસ્ટ્રેટને પક્ષકારોના નામ, માહિતીનું સ્વરૂપ, કેસની પરિસ્થિતિઓથી પરિચિત હોવાનું જણાતી વ્યક્તિઓના નામ, કોઈ ગુનો થયો હોવાનું જણાય છે કે કેમ અને જો એમ હોય તો, કોના દ્વારા, આરોપીની ધરપકડ કરવામાં આવી છે કે કેમ, તેને તેના બોન્ડ પર છોડવામાં આવ્યો છે કે કેમ અને જો એમ હોય તો, જામીન સાથે કે વગર અને શું તેને કલમ ૧૭૦ હેઠળ કસ્ટડીમાં

મોકલવામાં આવ્યો છે કે કેમ તે જણાવતો રિપોર્ટ મોકલવાનો આદેશ આપે છે. ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૧૭૩ નું સબ-સેક્શન (૫) જણાવે છે કે જ્યારે આવો રિપોર્ટ એવા કેસ સંબંધિત હોય કે જેને કલમ ૧૭૦ લાગુ પડે છે, ત્યારે પોલીસ અધિકારી તપાસ દરમિયાન મેજિસ્ટ્રેટને અગાઉ મોકલેલા દસ્તાવેજો સિવાયના તમામ દસ્તાવેજો અથવા તેના સંબંધિત અર્ક કે જેના પર ફરિયાદપક્ષ આધાર રાખવા માંગે છે, ફરિયાદપક્ષ જે તમામ વ્યક્તિઓની સાક્ષી તરીકે પરીક્ષા કરવા માંગે છે તે તમામ વ્યક્તિઓના કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલા કથનો રિપોર્ટ સાથે મેજિસ્ટ્રેટને મોકલશે. ધ ઈન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૨૯, ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨(આર), ૧૭૩ અને ૨૩૯ અને ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૪૦ નું સંયુક્ત વાંચન એ બિલકુલ સ્પષ્ટ કરે છે કે ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૩૯ માં દર્શાવેલ "દસ્તાવેજો" એવા દસ્તાવેજો છે જે માત્ર ટ્રાયલ દરમિયાન પુરાવા તરીકે પ્રદર્શિત કરવાના છે એટલું જ નહીં પરંતુ ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલા સાક્ષીઓના કથનો પણ છે. ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૩૯ હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટ પોલીસ રિપોર્ટ અને દસ્તાવેજો પર વિચાર કરશે, જેનો અર્થ એ છે કે તેમણે ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૧૭૩ ના સબ-સેક્શન (૨) હેઠળ પોલીસ અધિકારી દ્વારા મોકલવામાં આવેલા રિપોર્ટ તેમજ કલમ ૧૭૩ હેઠળ તેની સાથે મોકલેલા દસ્તાવેજો પર વિચાર કરવાનો રહેશે. ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨(આર) અને કલમ ૧૭૩ નું વાંચન દર્શાવશે

કે પોલીસ રિપોર્ટ દસ્તાવેજો કરતાં અલગ છે. ધ ઈન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૨૯ હેઠળ વ્યાખ્યાયિત કર્યા મુજબ "દસ્તાવેજ" શબ્દ અક્ષરો, આંકડા અથવા ચિહ્નોના માધ્યમથી અથવા તેમાંથી એક કરતાં વધુ માધ્યમો દ્વારા કોઈપણ પદાર્થ પર વ્યક્ત કરાયેલ અથવા વર્ણવાયેલી કોઈપણ બાબત દર્શાવે છે, જેનો ઉપયોગ કરવાનો આશય હોય અથવા જેનો ઉપયોગ તે બાબતના પુરાવા તરીકે થઈ શકે. વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી હતી કે, તપાસ દરમિયાન નોંધાયેલા સાક્ષીઓના કથનોનો ઉપયોગ ટ્રાયલ વખતે થઈ શકતો નથી અને આવી પરિસ્થિતિઓમાં તપાસ એજન્સી દ્વારા કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલા આવા કથનોને આરોપી ડિસ્ચાર્જ મેળવવા માટે હકદાર છે કે આરોપ ઘડવાનો રહે છે તે પ્રશ્નનો નિર્ણય કરતી વખતે જોઈ શકાય નહીં. મારા મંતવ્ય મુજબ અરજદારના વકીલની દલીલ ટકી શકે તેમ નથી. જો કે સાક્ષીઓ પાસેથી નોંધાયેલા કથનો દસ્તાવેજો તરીકે પ્રદર્શિત કરી શકાતા નથી અને તપાસ દરમિયાન નોંધાયેલા આવા કથનોનો ઉપયોગ, ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૧૬૨ હેઠળ જોગવાઈ કર્યા સિવાય તપાસ કે ટ્રાયલમાં કરી શકાતો નથી, પરંતુ ધ એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૪૫ હેઠળ સાક્ષી દ્વારા લેખિતમાં અથવા લેખિત સ્વરૂપમાં લેવાયેલા અને પ્રશ્ન હેઠળની બાબતો સંબંધિત અગાઉના કથનો અંગે તેની ઉલટતપાસ કરવાના હેતુથી, આવું લખાણ તેને બતાવ્યા વિના અથવા સાબિત કર્યા વિના આવા કથનનો ઉપયોગ કરી શકાય છે; પરંતુ, જો લખાણ દ્વારા તેનું ખંડન કરવાનો આશય હોય, તો લખાણ સાબિત થઈ શકે તે પહેલાં, તેનું ધ્યાન

તેના તે ભાગો તરફ દોરવું જ જોઈએ જેનો ઉપયોગ તેનું ખંડન કરવાના હેતુથી કરવાનો હોય. કલમ ૧૪૫ ના વાંચન પરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલા સાક્ષીઓના કથનો, જો કે ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૧૬૨ ને ધ્યાનમાં રાખીને તેનો ઉપયોગ થઈ શકતો નથી, પરંતુ ધ એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૪૫ હેઠળ સાક્ષી સામે તેના અગાઉના કથન તરીકે તેનું ખંડન કરવા માટે હજુ પણ ઉપયોગ કરી શકાય છે. જો અરજદારના વકીલની દલીલ સ્વીકારવામાં આવે તો ટ્રાયલ કોર્ટને ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૩૯ હેઠળ બાબતનો નિર્ણય કરવાની તક મળશે નહીં અને ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા કરાયેલો કોઈપણ ડિસ્ચાર્જ કે તેણે ઘડેલો આરોપ તે તબક્કે નિર્ણય માટે યોગ્ય હોય તેવી સંબંધિત વિગતોની વિચારણા વિનાનો રહેશે.

મને ઉપર ઉલ્લેખિત અને ચર્ચાયેલા કાયદાનો સારાંશ આપવા દો:

(૧) જજ, આરોપો ઘડવાના પ્રશ્ન પર વિચાર કરતી વખતે, આરોપી સામે પ્રથમ દર્શનીય કેસ બન્યો છે કે કેમ તે શોધી કાઢવાના સીમિત હેતુ માટે પુરાવાને ચાળવાની અને તોળવાની અશંકિત સત્તા ધરાવે છે. "પ્રથમ દર્શનીય" શબ્દ દ્વારા આપણે શું સમજીએ છીએ. "પ્રથમ દર્શનીય" નો ઉપયોગ વિશેષણ તરીકે થઈ શકે છે જેનો અર્થ થાય છે "કોઈ હકીકત સ્થાપિત કરવા અથવા ધારણા ઉભી કરવા માટે પૂરતું સિવાય કે અસ્વીકારવામાં આવે કે

ખંડન કરવામાં આવે". પ્રથમ દર્શનીય કેસ એ કાયદેસર રીતે જરૂરી ખંડનપાત્ર ધારણાની સ્થાપના છે.

(૨) જ્યાં કોર્ટ સમક્ષ મૂકાયેલી સામગ્રી આરોપી સામે ગંભીર શંકા જાહેર કરે છે જે યોગ્ય રીતે સમજાવવામાં આવી નથી, તો કોર્ટ આરોપ ઘડવામાં અને ટ્રાયલ સાથે આગળ વધવામાં પૂરેપૂરી વ્યાજબી ગણાશે.

(૩) પ્રથમ દર્શનીય કેસ નક્કી કરવાની કસોટી કુદરતી રીતે દરેક કેસની હકીકતો પર આધાર રાખશે અને સાર્વત્રિક કાયદો ઘડવો મુશ્કેલ છે. મોટા ભાગે, જો કે, જો બે મંતવ્યો સમાન રીતે શક્ય હોય અને જજ સંતોષાય કે તેમની સમક્ષ રજૂ કરાયેલો પુરાવો આરોપી સામે કેટલીક શંકા ઉભી કરે છે પરંતુ ગંભીર શંકા નહીં, તો તેઓ આરોપીને ડિસ્ચાર્જ કરવા માટે તેમના અધિકારમાં પૂરેપૂરા રહેશે.

(૪) સંબંધિત કોર્ટે, આરોપી દ્વારા દાખલ કરાયેલી ડિસ્ચાર્જ અરજીનો નિર્ણય કરતી વખતે, માત્ર પોસ્ટ ઓફિસ કે ફરિયાદપક્ષના મુખપત્ર તરીકે કાર્ય કરવું જોઈએ નહીં, પરંતુ કેસની વ્યાપક સંભાવનાઓ, પુરાવાની એકંદર અસર અને કોર્ટ સમક્ષ રજૂ કરાયેલા દસ્તાવેજો, કેસમાં જણાતી કોઈ मूलभूत ક્ષતિઓ વગેરેને ધ્યાનમાં લેવાના રહેશે. જો કે, આનો અર્થ એ નથી કે જજે

બાબતના ફાયદા અને ગેરફાયદામાં રોવિંગ તપાસ કરવી જોઈએ અને જાણે કે તેઓ ટ્રાયલ ચલાવી રહ્યા હોય તેમ પુરાવાને તોળવો જોઈએ.

સૌથી મહત્વપૂર્ણ કસોટી એ રેકોર્ડ પરની સામગ્રી અને દસ્તાવેજોનું મૂલ્યાંકન એ જોવાના હેતુથી કરવાનું છે કે શું તેના પરથી સામે આવતી હકીકતોને તેના મોં પર લેવામાં આવે તો કથિત ગુનો બનતા તમામ ઘટકોનું અસ્તિત્વ જાહેર થાય છે કે કેમ.

હાલના કેસમાં બંને અદાલતોએ ડિસ્ચાર્જના મુદ્દા અંગે જે રીતે કામગીરી કરી છે તેનાથી હું બિલકુલ ન્યાયી કે સંતોષ અનુભવતો નથી. વાસ્તવમાં, બંને અદાલતોએ ડિસ્ચાર્જ માટેની અરજને યાંત્રિક રીતે રદ કરવા સિવાય કંઈ કર્યું નથી. વાદગ્રસ્ત હુકમોમાં પાયાની હકીકતો દર્શાવવાની પણ તકલીફ પણ નીચેની અદાલતોએ લીધી નથી. પ્રિસાઈડિંગ ઓફિસર પાસેથી પાયાની હકીકતો ચર્ચવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે જેથી ફરિયાદપક્ષના કેસને સમજી શકાય. એકવાર પાયાની હકીકતો અને ફરિયાદપક્ષનો કેસ ટૂંકમાં દર્શાવવામાં આવે પછી, પ્રક્રિયામાં બીજું પગલું એ આરોપીને કથિત ગુના સાથે જોડતી રેકોર્ડ પરની સામગ્રીને જોવાનું હોવું જોઈએ. જ્યારે હું રેકોર્ડ પરની સામગ્રી કહું છું, ત્યારે મારો અર્થ એ કેસના રેકોર્ડમાંથી સામે આવતી ગુનાહિત પરિસ્થિતિઓ છે જે પ્રથમ

દર્શનીય રીતે અદાલતના મનમાં કથિત ગુનામાં આરોપીની જટિલતા અંગે મજબૂત શંકા ઉભી કરે છે. આ પરિસ્થિતિઓનું વર્ણન અને ટૂંકમાં ચર્ચા કરવી જોઈએ. ત્યાર પછી જ સંબંધિત અદાલતે યોગ્ય નિષ્કર્ષ પર પહોંચવું જોઈએ કે ડિસ્ચાર્જ માટેનો કેસ બને છે કે નહીં. કોર્ટ માટે એવું કહેવું યોગ્ય નથી કે, આરોપી સામે કોઈ પ્રથમ દર્શનીય કેસ બને છે કે નહીં, તે ટ્રાયલ વખતે જોવામાં આવશે જ્યારે ફરિયાદપક્ષ દ્વારા મૌખિક પુરાવો આપવામાં આવશે.

તેથી, ડિસ્ચાર્જ અરજીનો નિર્ણય કરવાના હેતુથી પ્રક્રિયાને અનુસરવા માટે સમગ્ર રાજ્યની તમામ તાબેદાર અદાલતોના તમામ ન્યાયાધીશો માટે એ ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ છે. ડિસ્ચાર્જ અરજીનો નિકાલ મગજનો કોઈ ઉપયોગ કર્યા વિના યાંત્રિક રીતે કરવો જોઈએ નહીં. જો ટ્રાયલ કોર્ટ કે રિવિઝન અદાલત હુકમમાં કંઈક ચર્ચા કરે તો જ હાઇકોર્ટ સમજવા માટે સમર્થ બનશે કે આરોપી સામેનો ચોક્કસ કેસ શું છે અને આરોપી સામેની ગુનાહિત સામગ્રી શું છે. તેથી, એ ખૂબ જ આવશ્યક છે કે ડિસ્ચાર્જ અરજીનો નિર્ણય કરતી વખતે, સંબંધિત અદાલતે પહેલા ફરિયાદપક્ષના કેસ વિશે વ્યાજબી ખ્યાલ આપવો જોઈએ, અલબત્ત, ટૂંકમાં એકવાર ટૂંકમાં ફરિયાદપક્ષનો કેસ સમજાવવામાં આવે પછી, ત્યાર પછી, કોર્ટે આરોપીની તરફેણમાં રજૂ કરાયેલી રજૂઆતો ચર્ચવી જોઈએ અને ત્યાર પછી કોર્ટ હુકમમાં આરોપી સામેની ગુનાહિત પરિસ્થિતિઓનું વર્ણન કરવા કે જણાવવા માટે બંધાયેલી છે જેના આધારે ચાર્જશીટ દાખલ કરવામાં આવી છે.

મેં અગાઉ અવલોકન કર્યા મુજબ, બંને અદાલતોએ ખૂબ જ યાંત્રિક રીતે અને તે પણ મગજનો ઉપયોગ કર્યા વિના ડિસ્ચાર્જની અરજનો નિર્ણય કર્યો છે.

આ તબક્કે, મને રજિસ્ટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૦૮ ની જોગવાઈઓ અને તે સંબંધમાં કેટલાક સરકારી ઠરાવો વિશે પણ વ્યાજબી ખ્યાલ આપવા દો.

રજિસ્ટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૦૮ ની કલમ ૩૪(૩)(૧) અને કલમ ૩૪(૩)(સી) નીચે મુજબ વંચાય છે:

૩૪. નોંધણી કરનાર અધિકારી દ્વારા નોંધણી પહેલાં તપાસ:

(૧) xxx xxx xxx

(૨) xxx xxx xxx

(૩) નોંધણી કરનાર અધિકારીએ ત્યાર પછી–

(એ) આવો દસ્તાવેજ જે વ્યક્તિઓ દ્વારા નિષ્પાદિત કરાયાનું જણાવાય છે તેમના દ્વારા નિષ્પાદિત કરવામાં આવ્યો હતો કે નહીં તેની તપાસ કરવી;

(બી) પોતાની સમક્ષ ઉપસ્થિત થતી અને દસ્તાવેજ નિષ્પાદિત કર્યો હોવાનો દાવો કરતી વ્યક્તિઓની ઓળખ વિશે પોતાને સંતોષ માનવો; અને

(સી) પ્રતિનિધિ, અસાઇન અથવા એજન્ટ તરીકે ઉપસ્થિત થતી કોઈપણ વ્યક્તિના કિસ્સામાં, આવી વ્યક્તિના ઉપસ્થિત થવાના અધિકાર વિશે પોતાને સંતોષ માનવો.

રજિસ્ટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૦૮ ની કલમ ૮૨ નીચે મુજબ વંચાય છે:

ખોટા કથનો કરવા, ખોટી નકલો અથવા ભાષાંતરો આપવા, ખોટી ઓળખ આપવા અને દુષ્પ્રેરણ માટે દંડ

જે કોઈ–

(એ) ***આ એક્ટના અમલમાં કાર્ય કરતા કોઈપણ અધિકારી સમક્ષ, આ એક્ટ હેઠળની કોઈપણ કાર્યવાહી કે તપાસમાં, સોગંદ પર હોય કે ન હોય, અને તે નોંધવામાં આવ્યું હોય કે ન હોય, ઈરાદાપૂર્વક કોઈ ખોટું કથન કરે છે; અથવા***

(બી) xxx

(સી) અન્ય વ્યક્તિ તરીકે ખોટી ઓળખ આપે છે, અને તેવા ધારણ કરેલા સ્વરૂપમાં કોઈ દસ્તાવેજ રજૂ કરે છે, અથવા કોઈ કબૂલાત કે કથન કરે છે, અથવા આ એક્ટ હેઠળની કોઈપણ કાર્યવાહી કે તપાસમાં કોઈ સમન્સ કે કમિશન કાઢવાનું કારણ બને છે, અથવા અન્ય કોઈ કૃત્ય કરે છે; અથવા

(ડી) xxx"

તારીખ ૮ મી જૂન, ૨૦૧૦ નો સરકારી ઠરાવ જે મિલકતના વાસ્તવિક માલિક ન હોય તેવી મિલકતના માલિક હોવાનો દાવો કરતી વ્યક્તિઓની ગુનાહિત પ્રવૃત્તિને રોકવા માટે બહાર પાડવામાં આવ્યો છે, તેથી, રાજ્યના સબ–રજિસ્ટ્રારોને નોંધણી પહેલાં અસલ દસ્તાવેજો જોવાની સૂચનાઓ આપવામાં આવી છે.

તારીખ ૬ ઠ્ઠી ઓક્ટોબર ૨૦૧૦ નો સરકારી ઠરાવ રજિસ્ટ્રારોને વધુ સૂચના સાથે બહાર પાડવામાં આવ્યો છે કે, દસ્તાવેજ નોંધતા પહેલાં, ગામ નમૂના નં. ૬, ૭/૧૨ ના ઉતારા, ગામ નમૂના નં. ૮અ, ઈન્ડેક્સ, ફાળવણી

પત્રો, શેર સર્ટિફિકેટ્સ, સનદ વગેરે રેકોર્ડ્સ નોંધણી પહેલાં સબ–રજિસ્ટ્રાર દ્વારા સંપૂર્ણ રીતે જોવા/ચકાસવા જોઈએ.

તારીખ ૩૧ મી ઓગસ્ટ, ૨૦૧૦/૨૧ મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૦ નો સરકારી ઠરાવ સબ–રજિસ્ટ્રારોને સૂચનાઓ આપીને કોઈની મિલકત વેચવાની ગેરકાયદેસર પ્રવૃત્તિઓને રોકવા માટેની સૂચનાઓ ફરીથી પૂરી પાડે છે કે, રજિસ્ટ્રેશન એક્ટની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને, જો મિલકતના હક્ક દર્શાવતા અસલ દસ્તાવેજો નોંધણી કરનાર સત્તાધિકારી સમક્ષ ચકાસવામાં/રજૂ કરવામાં અને સરખાવવામાં ન આવે તો દસ્તાવેજ નોંધવાનો નથી.

તારીખ ૨૩ મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૩ નો સરકારી ઠરાવ દસ્તાવેજ નોંધતા પહેલા પ્રોપર્ટી કાર્ડ્સ, ૭/૧૨ ના ઉતારા વગેરે ચકાસવા માટે સબ–રજિસ્ટ્રારોને સૂચનાઓ આપે છે.

ઉપર ઉલ્લેખિત આવી પરિસ્થિતિઓમાં, મારી પાસે બંને હુકમો રદ કરવા સિવાય અન્ય કોઈ વિકલ્પ રહેતો નથી. ક્રિમિનલ કેસ નં. ૫૦૪/૨૦૧૨ માં આરોપી દ્વારા દાખલ કરાયેલી આંક–૧૪ ની અરજીની નવેસરથી વિચારણા માટે બાબત ટ્રાયલ કોર્ટને પરત મોકલવામાં આવે છે. આંક–૧૪ ની અરજીનો

નવેસરથી નિર્ણય કરતી વખતે, ટ્રાયલ કોર્ટે આ કોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનો ધ્યાનમાં રાખવાના રહેશે.

હું મારી જાતને ફરી એકવાર સ્પષ્ટ કરી દઉં કે ટ્રાયલ કોર્ટે ડિસ્ચાર્જ અરજીનો નિર્ણય કરતી વખતે શિક્ષા કે છુટકારાનો ચુકાદો લખવાની અપેક્ષા નથી, પરંતુ ઓછામાં ઓછું, ટ્રાયલ કોર્ટનો હુકમ રેકોર્ડ પરની હકીકતોના આધારે મગજનો યોગ્ય ઉપયોગ અને કાયદાનો યોગ્ય ઉપયોગ પ્રતિબિંબિત કરતો હોવો જોઈએ.

જ્યાં સુધી મંજૂરીના પ્રશ્નનો સંબંધ છે, મેં જી.એચ. વસાવાડા (ઉપર મુજબ) ના કેસમાં આ વિષય પરના કાયદાની ખૂબ જ વ્યાપકપણે સમજૂતી આપી છે. જો ટ્રાયલ કોર્ટ સમક્ષ આરોપી દ્વારા મંજૂરી અંગેની રજૂઆતો ઉપસ્થિત કરવામાં આવે તો, ટ્રાયલ કોર્ટે, આંક-૧૪ ની અરજીનો નિર્ણય કરતી વખતે, આ કોર્ટ દ્વારા સમજાવવામાં આવેલા કાયદાને જોવાનો રહેશે અને પ્રશ્ન પર કામગીરી કરવાની રહેશે.

ઉપરોક્ત સાથે, આ અરજીનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

(જે.બી.પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તી)

મોઈન

==

<u>અસ્વીકરણ</u>: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

<u>DISCLAIMER</u>: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.